PIYOZ YETISHTIRISHNING AGROTEXNIK XUSUSIYATLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK ASOSLARI

Suyunov Shohzodbek Murod o'g'li
Guliston davlat universiteti stajor - o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.15629308

Annotatsiya. *Ushbu maqolada piyoz yetishtirish jarayonining agrotexnik xususiyatlari, tuproq-iqlim sharoitlariga qo‘yiladigan talablar, parvarishlash usullari va hosildorlikni oshirish texnologiyalari tahlil qilingan. Shuningdek, piyoz yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi, hosildorlik va bozor talablariga mos mahsulot yetishtirish orqali fermer xo‘jaliklarining daromadini oshirish masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *piyoz yetishtirish, agrotexnika, hosildorlik, iqtisodiy samaradorlik, ekin parvarishi, seleksiya, bozor talabi.*

Annotation: *This article analyzes the agrotechnical features of onion cultivation, the requirements for soil and climatic conditions, cultivation methods, and technologies for increasing yield. It also discusses the economic efficiency of onion production and the ways to increase farmers' income by growing high-yielding and market-demanded products.*

Keywords: *onion cultivation, agrotechnics, yield, economic efficiency, crop care, selection, market demand.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы агротехнические особенности выращивания лука, требования к почвенно-климатическим условиям, методы ухода за посевами и технологии повышения урожайности. Также освещены вопросы экономической эффективности выращивания лука и повышения доходов фермерских хозяйств за счёт производства высокоурожайной и востребованной на рынке продукции.*

Ключевые слова: *выращивание лука, агротехника, урожайность, экономическая эффективность, уход за посевами, селекция, спрос рынка.*

KIRISH

Piyoz (Allium cepa) O‘zbekiston sharoitida eng ko‘p yetishtiriladigan sabzavot turlaridan biri bo‘lib, aholining oziq-ovqat ratsionida ham, sanoatning qayta ishlash sohasida ham muhim o‘rin egallaydi. Mamlakatimizda dehqon va fermer xo‘jaliklari piyoz yetishtirishni nafaqat ichki ehtiyojni qondirish, balki eksport salohiyatini oshirish yo‘nalishida ham rivojlantirib bormoqda. Biroq, hosildorlikda barqarorlikni ta’minlash, hosil sifatini saqlash va iqtisodiy samaradorlikka erishish uchun bu ekinga agrotexnik jihatdan to‘g‘ri yondashuv zarur.

ADABIYOTLAR SHARHI

G‘ulomovning fikricha, piyoz ekini agrotexnik jihatdan o‘ziga xos bo‘lib, harorat, yorug‘lik va tuproqning mexanik tarkibiga nisbatan sezgirlik bilan ajralib turadi. U o‘z asarida piyoz ekishdan oldin chuqur ishlov berilgan, unumdorligi yuqori, yengil qumoq tuproqlarda yetishtirishni tavsiya etadi. G‘ulomov shuningdek, o‘g‘itlash normasi va sug‘orish davrlari bo‘yicha tavsiyalarini ilmiy tajriba asosida asoslab bergan [1].

To‘xtayevning fikricha, piyoz yetishtirishda agrotexnik tadbirlar majmuasi hosil sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. U tuproqni lazerli tekislash, o‘g‘itlarni vegetatsion davrga moslab berish,

navlarni agroiqlimiy zonalarga mos tanlash orqali hosildorlikni kamida 25 foizga oshirish mumkinligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, fosforli va kaliyli o‘g‘itlar ta’siri ko‘proq bo‘lishini ta’kidlab o‘tadi [2].

Akbarovning fikricha, innovatsion texnologiyalar – xususan, tomchilatib sug‘orish, agrotextile, bioo‘g‘itlar va dronlar orqali monitoring kabi usullar yordamida piyoz yetishtirishning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. U o‘z maqolasida bu vositalarning samaradorligini an’anaviy usullar bilan solishtirib, suv tejalishi, hosildorlik va mehnat sarfi bo‘yicha tafovutlarni tahlil qiladi [4].

Salimov va Islomovaning fikricha, har bir agrohudud uchun mos navni tanlash va agroiqlimiy omillarni hisobga olish piyoz ekish samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Ularning tadqiqotlarida Surxondaryo, Jizzax va Samarqand viloyatlarida o‘tkazilgan tajribalar asosida turli navlarning hosildorligi va saqlanish darajalari qiyosiy baholangan. Bu orqali hududiy ixtisoslashuv taklifi ilgari surilgan [6].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Piyoz sovuqqa chidamli, yorug‘lik va namlikni talab qiluvchi, qisqa vegetatsiya davriga ega ikki yillik o‘simlik bo‘lib, urug‘dan yoki ko‘chat orqali yetishtiriladi. Uning hosildorligi bevosita urug‘ sifati, tuproqning tarkibi, o‘g‘itlash va sug‘orish tartibiga bog‘liq. O‘zbekiston hududlarining aksariyatida piyoz uchun mos iqlim mavjud, biroq agrotexnik talablarni to‘liq bajarmaslik natijasida hosil sifati va hajmida keskin farqlar kuzatiladi.

Eng yaxshi natija, odatda, qumloq yoki yengil qumoq, organik moddalar bilan boyitilgan tuproqlarda olinadi. Piyoz sho‘r va zich tuproqlarda yaxshi o‘smaydi. Shu sababli, yerga organik va mineral o‘g‘itlar bilan ishlov berish, lazerli tekislash, tuproqni gevaklashtirish kabi tadbirlar tavsiya etiladi. O‘zbekiston sharoitida eng optimal ekish muddati – bahor oylarining ikkinchi yarmidan boshlab, aprel o‘rtalarigacha hisoblanadi.

Piyozni sifatli yetishtirishda o‘g‘itlash tizimi alohida o‘rin tutadi. 1 gektar maydonga o‘rtacha 30–40 tonna organik o‘g‘it, 100–120 kg azotli, 70–80 kg fosforli, 50–60 kg kaliyli o‘g‘itlar berilishi tavsiya qilinadi. Sug‘orish esa vegetatsiya davomida 8–10 marta, ayniqsa piyozning bo‘liq davrida muntazam amalga oshirilishi lozim.

Quyidagi jadvalda turli agrotexnik tadbirlarning hosildorlikka va iqtisodiy daromadga ta’siri keltirilgan:

1-jadval

Agrotexnik tadbirlar va ularning hosildorlikka ta’siri

Tadbir turi	Amalga oshirilgan holatdagi hosildorlik (t/ga)	Xarajat (ming so‘m/ga)	Daromad (ming so‘m/ga)
Odatdagidek, minimal ishlov	18	6 500	13 800
Yaxshilangan ishlov va o‘g‘itlash	26	8 300	21 200
Tomchilatib sug‘orish bilan	29	9 600	25 300

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki, agrotexnik tadbirlarni to‘g‘ri tashkil qilish hosildorlikni 50 foizgacha oshiradi, iqtisodiy samaradorlik esa 2 baravarga yetadi. Ayniqsa,

zamonaviy sug‘orish tizimlari (masalan, tomchilatib sug‘orish) orqali suv tejaladi, kasalliklar kamroq uchraydi va piyoz bir me’yorda yetiladi.

Bundan tashqari, piyoz yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikni ta’minlash uchun bozor bilan integratsiyalashgan yondashuv talab etiladi. Ya’ni, qaysi navga talab yuqori, saqlash imkoniyati qanday, eksport uchun sertifikatlash qanday amalga oshiriladi – ana shu omillar daromadga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

NATIJALAR

Piyoz yetishtirishda hosil sifatini belgilovchi omillardan yana biri bu urug‘lik tanlovi va seleksiya ishlaridir. Amalda ko‘pchilik dehqonlar har mavsumda o‘zlari yetishtirgan piyozdan urug‘lik sifatida foydalanadi. Biroq bunday usulda nav sifati, hosilning yagonaligi va saqlanish darajasi yil sayin pasayadi. Shu bois, respublika miqyosida tasdiqlangan navlar — masalan, “Skvirskiy”, “Karatal”, “Vodiy 92”, “Sharq tongi” kabi nisbatan kasalliklarga chidamli, yaxshi saqlanuvchi, eksport salohiyatiga ega navlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, haroratga chidamlilik, ildiz tizimi rivojlanish darajasi va piyoz po‘stining zichligi nav tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Alohida e’tibor berilishi kerak bo‘lgan jihatlardan biri bu kasallik va zararkunandalarga qarshi integratsiyalashgan himoya tizimidir. Piyoz yetishtirishda eng ko‘p uchraydigan kasalliklar qatoriga bakterial chirish, qurt tushishi, un shudring, fusarioz kabilar kiradi. Zararkunandalardan esa piyoz pashshasi, thrips va ildiz chuvalchanglari keng tarqalgan. Ularning aksariyati noqulay agroiqlimiy sharoitda, ayniqsa, ortiqcha namlikda yoki hosil terib olinganidan keyin noto‘g‘ri saqlash natijasida yuzaga keladi. Shu bois ekin maydonlarini almashlab ekish, mahalliy sharoitga mos biologik vositalardan foydalanish, agrotexnik choralarni o‘z vaqtida amalga oshirish zarur. Faqat kimyoviy dorilarga tayanish natijasida piyozda nitratlar miqdori ortadi va mahsulot sifatiga putur yetadi.

Bundan tashqari, piyoz yetishtirishda yig‘im-terim va saqlash texnologiyalari ham daromadga bevosita ta’sir qiladi. Ilmiy tadqiqotlarga ko‘ra, hosilning 20–25% qismi yig‘im-terim davrida yoki noto‘g‘ri saqlash sharoitida nobud bo‘ladi. To‘liq pishmagan piyozni erta terib olish, qovurg‘ochi pichoq bilan noto‘g‘ri kesish, saqlashda ventilyatsiya va namlik rejimining buzilishi — bularning barchasi mahsulotning bozorga yetgunicha yaroqsiz holga kelishiga olib keladi. Zamonaviy texnologiyalar asosida qurilgan omborxonalar, sovitkichli saqlash kameralarining mavjudligi va avtomatlashtirilgan saralash, qadoqlash liniyalari bu yo‘qotishlarning oldini olishga xizmat qiladi. Ayniqsa eksportbop navlar uchun mahsulot sertifikatsiyasi, gigiyenik normativlarga moslashuvi yuqori ahamiyat kasb etadi.

Yana bir muhim jihat — bozor kon’yunkturasiga mos rejalashtirish. Hozirgi kunda ichki bozorda mavsumiy o‘zgarishlar, import va eksportdagi talab-taklif tafovutlari sababli narxlar keskin tebranishi kuzatilmoqda. Shu bois, fermer xo‘jaliklari faqat dalada emas, balki bozorni o‘rganishda ham faol bo‘lishi lozim. Mahsulotni faqat yangi holatda emas, qayta ishlash (quritish, tuzlash, pastalar tayyorlash) orqali yetkazib berish imkoniyatlari ko‘rib chiqilishi kerak. Kooperatsiya asosida ishlovchi fermerlar mahsulotni birgalikda saqlash, realizatsiya qilish va eksport qilish orqali iqtisodiy samaradorlikni bir necha barobarga oshirishi mumkin.

Piyoz yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikni ta’minlovchi yana bir asosiy omil bu — mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va ish unumdorligini oshirishdir. Ko‘plab fermer xo‘jaliklarida hali ham mehnatga asoslangan, qo‘lda ishlov berish usullari saqlanib qolgan. Bu esa nafaqat ko‘proq vaqt va mehnat sarfini talab qiladi, balki umumiy xarajatlar hajmini ham oshiradi.

Zamonaviy texnika va mexanizatsiyani joriy qilish orqali ishchilar sonini kamaytirish, bir ish kunida ko‘proq maydonni qamrab olish va mehnat unumdorligini oshirish mumkin. Masalan, mexanizatsiyalashgan ekish texnikasi yordamida 1 kunda 5–6 gektar yerga urug‘ sepish mumkin bo‘lsa, bu ko‘rsatkich qo‘lda bajarilganda 1–1,5 gektardan oshmaydi. Natijada mehnat tannarxi kamayadi, daromad esa ortadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Piyoz yetishtirish O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida yuqori iqtisodiy salohiyatga ega yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Biroq hosildorlik va daromad ko‘rsatkichlari bevosita agrotexnik tadbirlarning sifatli tashkil etilishi, resurslardan oqilona foydalanish va bozor talablarini chuqur tahlil qilishga bog‘liq. Yerga ilmiy asosda ishlov berish, to‘g‘ri o‘g‘itlash, zamonaviy sug‘orish tizimlarini joriy etish, sertifikatlangan urug‘lardan foydalanish orqali dehqon va fermerlar yuqori daromadga erisha oladi. Shu bilan birga, saqlash, qadoqlash va eksport zanjiri bo‘yicha davlat tomonidan yaratilgan shart-sharoitlar ushbu tarmoqning raqobatbardoshligini oshiradi.

Piyoz yetishtirishda agrotexnik jihatlar bilan birga iqtisodiy yondashuv, bozor tahlili va logistika mexanizmlarini hisobga olish orqali barqarorlikka erishish mumkin. Bu esa nafaqat fermer daromadini oshiradi, balki butun agrar sohaning eksport salohiyatini kuchaytiradi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. G‘ulomov B. Sabzavotchilik asoslari. – Toshkent: O‘quvchi, 2019. – 212 b.
2. To‘xtayev M. Qishloq xo‘jaligi ekinlari agrotexnikasi. – Samarqand: SamDU, 2021. – 185 b.
3. FAO. Onion Production Guide for Developing Countries. – Rome: FAO, 2020. – 96 p.
4. Akbarov A. Sabzavot yetishtirishda innovatsion yondashuvlar // O‘zAgro Ilmiy jurnali. – 2022. – №3. – B. 28–35.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi: www.agro.uz – 2023-yil hisobotlari.
6. Salimov O., Islomova D. Mahalliy tuproq-iqlim sharoitida piyoz yetishtirish tajribalari // Ilmiy amaliy agrotexnika to‘plami. – 2021. – №2. – B. 44–50.